

Федоренко С. В.,

Національний технічний університет України "КПІ", м. Київ

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ І ПЕРЕКЛАД РЕАЛІЙ

Статтю присвячено особливостям функціонування реалій як соціокультурних та етноспецифічних елементів картини світу. На основі національно-культурного коду реалій розглянуто прийоми їхнього перекладу.

Ключові слова: *безеквівалентна лексика, реалії, міжкультурна комунікація, картина світу, переклад.*

Статья посвящена особенностям функционирования реалий как социокультурных и этноспецифических элементов картины мира. На основе национально-культурного кода реалий рассмотрены приемы их перевода.

Ключевые слова: *безэквивалентная лексика, реалии, межкультурная коммуникация, картина мира, перевод.*

The paper deals with the peculiarities of realia units functioning as sociocultural and ethnospecific elements of the world picture. On the basis of the realia national-cultural code the ways of their translation are highlighted.

Key words: *non-equivalent lexical units, realia units, intercultural communication, world picture, translation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Взаємовплив світової та регіональних культур є невід’ємним чинником розвитку сучасного світу. Процес культурогенезу набуває сьогодні все більшої динаміки з подальшою глобалізацією світу та науково-технічним розвитком людства.

Кожній культурі притаманні як універсальні, так і специфічні елементи. Перші, в свою чергу, виступають загальнозначущими для представників різних культур, їх зміст зумовлений спільними для всієї людської спільноти духовними цінностями, що сформувалися протягом тривалого процесу розвитку. Культура кожного народу має свою специфіку, неповторність. Саме тому свідомість людини завжди етнічно маркована – будь-яку картинку, фрагмент уявлення про світ неможливо просто скалькувати і перекласти на іншу мову. Різні мови, безумовно, по-різному розглядають навколишній світ, позначають одні й ті самі реалії.

Сьогодні проблематика походження реалій, їх типи та прийоми відтворення лишається відкритою. Роль слів-реалій у процесі міжкультурної комунікації дуже важлива: вони відображають соціокультурний аспект картини світу. Оскільки деякі вчені відносять реалії до безеквівалентної лексики, ці одиниці становлять найбільші труднощі при перекладі. Складність полягає в тому, що для їх перекладу майже не існує відповідників, які б мали ті ж самі конотації емоційного, смислового та стилістичного характеру, що і в тексті оригіналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблему вивчення лінгвістичного статусу реалій та їх переклад досліджували такі вчені, як О. Ахманова, В. Борщев, О. Бурбак, С. Влахов, Р. Зорівчак, Л. Кноріна, Т. Левицька, В. Михайлова, А. Мороз, А. Суперанська, С. Флорін, Л. Цибіна, Г. Чернов, Г. Шатков, К. Шахова, С. Шумагер та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у висвітленні особливостей перекладу реалій як специфічних національно-культурних кодів мовної дійсності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Переклад літературного твору, коли прототекст належить одній мові, а метатекст (переклад) – іншій, є прикладом міжкультурної комунікації. Саме через переклад твір стає надбанням і національної, і світової літератури. При цьому здійснюється не лише суто міжлінгвістична інтеракція, а, в повному обсязі, – міжкультурна комунікація.

Особливості міжкультурної комунікації на рівні перекладу художнього твору полягають у тому, що перекладач має справу з питаннями переходу не лише з одного лінгвістичного коду на інший, а з глибшою та складнішою проблемою переходу з одного національно-культурного коду на інший.

Безеквівалентна лексика, яка в різних мовах складає 6–10 %, є досить специфічним випадком мовної дійсності [1]. Цей особливий прошарок лексики відображає саме соціокультурний та етноспецифічний елементи картини світу.

Передача позамовної дійсності словами-реаліями є однією з найскладніших проблем у теорії та практиці перекладу, де значною мірою переплітається ціла низка різнопланових елементів, таких як перекладацький аспект країнознавства, міжкультурна комунікація, культура перекладача тощо. Саме необхідність відображення не лише предметного значення (семантики) реалії, а її колориту (конотації) – її національного й історичного забарвлення становить основну складність для перекладача. Успішне розв’язання проблеми передачі та відтворення національної самобутності в перекладі лежить не на поверхні, а на глибині, не стільки в скрупульозному відтворенні предметного світу, скільки в проникненні до потаємної специфіки світобачення, в підсвідомі глибини національного психотипу [7; 8].

Дослідники виділяють такі прийоми трансляційної передачі реалій, як транскрипцію, транслітерацію, гіперонімічне перейменування, дескриптивну перифразу, калькування, міжмовну транспозицію на конотативному рівні, метод уподібнення, контекстуальне розтлумачення реалій [3; 4; 6]. Розглянемо найуживаніші прийоми перекладу реалій.

Транскрипція пов’язана з точною передачею звучання іноземного слова (*ounce* – *унція*, *thermos* – *термос*), тоді як **транслітерація** реалії передбачає передачу літер, які складають слово мови-джерела, літерами мови перекладу (*Pepsi* – *Пенсі*). Транскрипція та транслітерація є найлаконічнішими прийомами, завдяки яким створюється певний експресивний потенціал твору: у контексті слів рідної мови транскрибоване слово виділяється як чуже, надає предмету, який воно позначає, конотації небуденності, оригінальності. При перекладу з англійської на українську транскрипція доречніша за транслітерацію. Адже остання не відтворює справжнього звучання слів вихідної мови, а часто навіть спотворює його (*Shakespeare* – *Шакеснепе*, *Newton* – *Невтон*).

Транскрипція разом із запозиченням і чужим синтаксисом, сприяють перенесенню читача в атмосферу чужої мови, а не перекладові з однієї мови на іншу. Інколи, завдяки транскрипції, у читача створюється фальшиве уявлення, нібито йдеться про реалію чужого побуту. Насправді ж тут відіграла визначальну роль безпорадність перекладача, його небажання чи невміння віднайти потрібний (хай і описовий) відповідник (*soccer – сокер*, хоча нам ця гра більш відома як *футбол*) [5, с. 67].

Єдиний різновид реалій, який неминуче треба подавати в національній подобі, – це антропоніми та топоніми. Зовсім інший підхід до смислово значущих власних імен, прізвиськ і географічних назв. Коли власні імена семантично значущі, втрати при транскрипції бувають надзвичайно великі. Наприклад, при перекладі імені пірата *Jack Sparrow* доречніше вжити *Джек Горобець*, а не *Джек Спероу* – у такому разі семантика прізвиська не втрачається [5].

З метою створення високого ступеня експліцитності у процесі перекладу часто застосовують *дескриптивну перифразу*, чому сприяють контекстно-ситуативні чинники. Коротко охарактеризувати перифразу можна, як описовий зворот, за допомогою якого явище, предмет, особа, реалія називаються не прямо, а описово, через їхні характерні риси. При такому перекладі відповідники встановлюються між словом оригіналу та словосполученням перекладу, що пояснює його зміст (*webcast – трансляція медіа у прямому ефірі через мережу Інтернет*). Цей прийом перекладу застосовують у разі необхідності досягнення високого ступеню експліцитності [6, с. 73]. Головним недоліком такого перекладу є те, що дескриптивні перифрази майже ніколи повністю не відтворюють семантики оригіналу.

Комбінована реномінація – найчастіше поєднання транскрипції з описовою перифразою – досить ефективний, хоча й багатослівний спосіб максимальної передачі семантики реалій, пов'язаний з лінійним розширенням тексту. Наприклад: *They were off immediately out of the East End in the direction of Bloomsbury.* – *Вони відразу вирушили з Іст-Енду в напрямку центрального району Лондона – Блумзбері* [6, с. 75]. Комбінований прийом розтлумачення семантики реалій поширений у наукових і науково-популярних текстах.

Калькування – особливий вид запозичення, коли структурно-семантичні моделі мови-джерела відтворюються поелементно матеріальними засобами мови-сприймача. Калькування своєрідно відображає суть перекладу як біполярного процесу. Адже мета перекладу полягає у відтворенні оригінального тексту засобами цільової мови. Така ж і суть калькування. Цей метод, що передбачає відтворення внутрішньої форми слова, а разом з нею – структури образного переносу значень, активізує словотворчі засоби, дає поштовх до утворення семантично містких неологізмів. Розрізняють повне і часткове калькування. При повному калькуванні слова або словосполучення буквально перекладаються. Точна калька в лексико-семантичному аспекті повністю збігається з відповідником у мові-джерелі. При частковому калькуванні вирази частково перекладають, а частково будують з іншомовного матеріалу або за іншомовним зразком (*art-fair – арт-ярмарок, VIP area – він-зона*). Прийом калькування дозволяє перенести в мову перекладу реалію з максимально повним збереженням семантики, проте це не завжди гарантує збереження національно-культурного колориту [4, с. 84–88].

Досить поширеним видом перекладу реалій, який пов'язаний із генералізацією, є *гіперонімічне перейменування*. Цей прийом перекладу полягає у вилученні певної інформації і при цьому втрачається культурологічна й лінгвокраїнознавча атрибуція реалій та дещо невілюється їхня стилістична роль [3, с. 118]. Одночасно гіперонімічне перейменування має певні позитивні риси, а саме: якщо інші прийоми відтворення реалій часто надмірно актуалізують текст, бо вносять в нього щось нове, що привертає увагу, то гіперонімічне перейменування належить до нейтральних методів (*eighteenth months – ністора року, a dozen of eggs – десяток яєць*).

Описані прийоми трансляційного перейменування реалій не є абсолютними. Переклад – це справа творча, індивідуальна. Кожен автор може за допомогою свого таланту, своєї майстерності слова виробляти інші шляхи донесення до читача семантики реалій, які більшість дослідників відносить до сфери неперекладного. У процесі перекладу реалій потрібно враховувати ступінь невідомості позначуваного об'єкта, приділяти увагу контекстуальному перекладу, пам'ятати, що реалія може бути використана як стилістичний засіб. Перекладаючи художній текст, що містить реалії необхідно керуватися не лише фоновими знаннями, а й враховувати зв'язок реалій з іншими словами у тексті, а також з їх референтами та поняттями в обох мовах.

Висновки з поданого дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. На основі зазначеного вище, можна дійти висновку, що цінність реалій полягає у відображенні ними інформації про історичний та культурний розвиток народу, його колориту та світогляду. І при перекладі необхідно враховувати їх функціональну роль та інформативне наповнення.

Варто зазначити, що вибір прийому перекладу реалій залежить від перекладача, оскільки будь-яка реалія може бути перекладена або описана декількома способами, і кожний з них може вважатися адекватним, якщо він передає семантику слова чи словосполучення, а також його прагматику. Прийоми перекладу реалій також залежать від ступеня новизни тієї чи іншої реалії в мові оригіналу, а також від рівня її розповсюдження серед мовців цільової країни.

Таким чином, ми розуміємо, що перекладач повинен приділяти значну увагу адекватній передачі реалій засобами мови перекладу, що вимагає відповідної прагматичної адаптації текстів та їх лексичних складових. Прагматична адаптація відіграє при цьому важливу роль та вимагає від перекладача знань культури й історії не тільки народу мови перекладу, але й нації мови оригіналу.

Перспективою подальшої розвідки в цьому напрямі вбачаємо у глибшому вивченні особливостей українсько-англійського перекладу реалій, де у багатьох випадках ще не встановлено на науковій основі точних правил міжмовних фонетико-графічних відповідників, не розв'язана повністю проблема усталеного оформлення на письмі звучання українських слів в англійській мові оточенні.

Література:

1. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика / И. С. Алексеева. – СПб. : Союз, 2001. – 288 с.
2. Борщев В. В. Типы реалий и их языковое восприятие / В. В. Борщев, Л. В. Кнорина. – М., 1990. – 114 с.
3. Виноградов В. С. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В. С. Виноградов. – М. : Изд-во Московского университета, 2004. – 172 с.
4. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. И. Влахов, С. П. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 322 с.
5. Зорівчак Р. П. Реалія в художньому мовленні : перекладознавчий аспект / Р. П. Зорівчак. – Львів : Іноземна філологія, 1994. – 286 с.
6. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів : Львівський університет, 1994. – 204 с.
7. Мороз А. А. Реалія як об'єкт лінгвістичного дослідження / А. А. Мороз. – Бердянськ, 1999. – 104 с.
8. Томахин Г. Д. Реалии в языке и культуре / Г. Д. Томахин. – М., 1997. – 134 с.